

Als Clinicus over de Grenzen van de Psychiatrie

De verwantschap tussen literatuur en wetenschap in het werk van de psychiater H.C. Rümke (1893-1967)

INGRID KLOOSTERMAN*

*'Mathematische helderheid,
cirkels cirkelen om cirkels heen.
Rakende lijnen buigen niet,
de rechte lijnen breken niet,
zijn harder dan het hardst graniet.
Hier is geen klacht en geen verdriet.*

*In het mysterie der getallen
komt nimmer troebel licht gevallen.
De klare levens der getallen
zijn zuiverder dan zuivre sterren,
zij kunnen niet het hart verwerren.*

*Koel gaan de parallelle lijnen
in 't grenzeloze niet verdwijnen.
Zij snijden in d'oneindigheid...
Dit is het doel, waar 't hart om schreit'.*

(H. Cornelius *De afgelegde weg* 1934, p. 78)

Van een verwantschap en wederzijdse belangstelling tussen psychiatrie en literatuur zijn talloze voorbeelden te vinden. In dit essay staat de belangstelling vanuit de psychiatrie voor literatuur centraal.¹ Deze belangstelling blijkt allereerst uit het feit dat met enige regelmaat psychiaters zich op literair terrein begeven. Te denken valt aan de psychiater² en schrijver Frederik van Eeden (1860-1932), of meer recent aan de psychiater en dichter Rutger Hendrik van den Hoofdakker (1934-), die onder het pseudoniem Rutger Kopland elf dichtbundels

* Promovenda in de geschiedenis van de Nederlandse parapsychologie, Universiteit Utrecht.
E-mail: i.e.kloosterman@uu.nl

1 Vanuit de literatuurbestudering heeft belangstelling voor (afwijkingen van) de menselijke psyche zelfs geleid tot een aparte discipline binnen de literatuurwetenschap – de literatuurpsychologie. Binnen deze discipline wordt getracht met behulp van psychologische en psychiatrische inzichten en concepten de literatuur te bestuderen. Dit gebeurt vooral door de auteur psychologisch te plaatsen of te duiden en een verband te zoeken met het geschrevene. Zie: H.J.T.M. Corthals, 'De Ziel en de Letter', *Tijdschrift voor psychiatrie* 48:7 (2006) 515-524.
2 In de tijd van Frederik van Eeden bestond het vak van psychiater nog niet, zelf was hij eerst huisarts en verdiepte zich later in zijn carrière in de psychotherapie.

heeft uitgebracht. Ten tweede is er vanuit de psychiatrie belangstelling voor literatuur waarin geestesziekten een hoofdrol spelen. Op deze manier zou het voor een psychiater mogelijk kunnen zijn een beeld te krijgen van de belevingswereld van een psychiatrisch patiënt. De psychiater en publicist H.J.T.M. Corthals laat in zijn essay *De Ziel en de Letter* uit 2006 zien dat haast elke psychiatrische aandoening wel in de wereldliteratuur voorkomt.

De gemeenschappelijke noemer van literatuur en psychiatrie is de mens, of in de woorden van Corthals: 'De menselijke psyche is de oorsprong van alle kunsten en wetenschappen'³. En zoals Arko Oderwald en Willem van Tilburg in hun bundel over verwantschap tussen literatuur en psychiatrie stellen: 'Literatuur en psychiatrie houden zich beide bezig [...] met het menselijk verhaal, daar ligt de gemeenschappelijkheid'.⁴

Daardoor kan – aan de ene kant – een voorliefde voor zowel psychiatrie als literatuur voortkomen uit een en dezelfde persoonlijke fascinatie voor de menselijke geest.⁵ De literatuur en de psychiatrie zijn daarmee verschillende manieren om een persoonlijke honger naar kennis over de menselijke psyche te stillen. Aan de andere kant komt elke psychiater in zijn of haar dagelijkse praktijk als clinicus in aanraking met de patiënt op een manier waarbij alleen wetenschappelijke inzichten vaak niet voldoende zijn. Van Tilburg en Oderwald stellen over de psychiater: 'Als behandelaar komt hij altijd in aanraking met de betekenis die het psychiatrisch lijden voor het individu heeft en daarmee met de noodzaak tot zingeving'.⁶ En ze vervolgen: 'Hier kan de literator psychiaters iets leren, via verzonnen levensverhalen en de daarin oplichtende zingeving'.⁷

Beide componenten, een persoonlijke fascinatie en de dagelijkse praktijk als clinicus, zijn terug te vinden bij de, zeker in zijn tijd beroemde, psychiater Henricus Cornelis Rümke (1893-1967) die een grote belangstelling voor literatuur tentoonspreidde. Niet alleen zag hij zichzelf als dichter, in zijn wetenschappelijke artikelen verwijst hij zeer regelmatig naar belletristische⁸ literatuur en hij schreef aan het einde van zijn carrière een uitgebreide analyse over Frederik van Eeden's roman *Van de Koele Meren des Doods*. Daarnaast was in zijn ogen een psychiater in eerste instantie een clinicus. Het grootste deel van zijn carrière was Rümke zelf werkzaam in psychiatrische universiteitsklinieken en in veel van zijn wetenschappelijke publicaties pleit hij voor een psychiatrie die in eerste instantie een klinische wetenschap moet zijn.

De centrale vraag van dit essay is: hoe kan de literaire belangstelling van de psychiater Rümke worden geduid? Is het afdoende om te stellen dat dit voortkomt uit een persoonlijke fascinatie en door zijn praktijkervaring als clinicus? In dit artikel zal worden betoogd dat Rümke's literaire belangstelling nauw samenhangt met zijn twee centrale stellingen over de psychiatrie als wetenschap. Ten eerste is hij van mening dat de psychiatrie als wetenschap te

3 Corthals 'De Ziel en de Letter' (n. 1) 515.

4 A. Oderwald, F. Meulenberg, W. van Tilburg (red.), *De Taal van het Gevoel* (Amsterdam 2003) 4.

5 Dit lijkt Rutger van den Hoofdakker te zeggen wanneer hij vertelt: 'Ik hield van theater, romans en gedichten, voor mij tot dan toe de enige methoden om de geest te leren kennen. Maar hier, in deze colleges, werd het wetenschappelijk instrumentarium getoond, het mes van het woord, de microscopie van de psychologische en neurologische tests om de 'anatomie' van de geest te doorgronden'. Zie: Rutger Kopland/R.H. van den Hoofdakker, *Twee Ambachten* (Amsterdam 2003) 32.

6 Oderwald (red.), *De Taal van het Gevoel* (n. 4) 10.

7 Ibidem 11.

8 In zijn eigen wetenschappelijke publicaties spreekt Rümke over belletristische literatuur om het verschil aan te kunnen geven tussen wetenschappelijke literatuur (daarvoor gebruikt hij simpelweg het woord 'literatuur') en de tot de kunsten behorende literatuur. Om ook in dit essay misverstanden te voorkomen, heb ik ervoor gekozen de term 'belletristische literatuur' over te nemen.



Portret Han C. Rümke (Collectie Universiteitsmuseum Utrecht)

veel versnipperd is en hij pleit dan ook voor integratie. Deze integratie moet volgens hem plaatsvinden in de kliniek. Ten tweede waarschuwt hij voor overschatting van de psychiatrie: de psychiatrie heeft zijn grenzen. Voor de eclecticische clinicus Rümke biedt de literatuur een bron van kennis om inzicht te verkrijgen in het menselijk lijden en daarnaast lukt het de literatuur beter dan de wetenschappelijke psychiatrie om uitdrukking te geven aan het geestesleven. Hiermee is dit artikel een pleidooi om serieus aandacht te schenken aan de literaire belangstelling en aspiraties van Rümke – de psychiatrie en de literatuur zijn voor deze psychiater onlosmakelijk met elkaar verbonden.⁹

In het gehele, wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke, oeuvre van Rümke zijn de twee genoemde stellingen over de psychiatrie als wetenschap terug te vinden. Aan het begin van zijn carrière staat de eerste stelling (gebrek aan integratie in de psychiatrie) meer centraal, terwijl Rümke aan het einde van zijn carrière explicieter de tweede stelling (de psychiatrie kent grenzen) verwoordt. In twee delen zullen beide stellingen afzonderlijk behandeld worden.

⁹ Rümke-specialist Jacob van Belzen heeft in zijn werk over deze psychiater nauwelijks tot geen aandacht besteed aan de literaire belangstelling van Rümke. Van Belzen beschouwt de literaire kanten van Rümke in geen geval als een waardevolle bron voor het onderzoeken van de (wetenschappelijke) denkbeelden van Rümke.

Deel I: Clinicus

In 1893 werd Henricus Cornelis Rümke, roepnaam Han, geboren te Leiden. Afkomstig uit een artsenfamilie, zijn vader en grootvader waren arts, was het niet verwonderlijk dat Rümke in 1911 koos voor een studie geneeskunde. Gedurende zijn studie aan de Universiteit van Amsterdam hield hij zich ook bezig met het ontwikkelen van zijn dichterskwaliteiten. Na enig aandringen plaatste de dichter en schrijver Albert Verwey (1865-1937) in 1917 enkele gedichten van Rümke in het tijdschrift *De Beweging*.¹⁰ Rümke-kenner Jacob van Belzen, die zoals gezegd verder nauwelijks aandacht besteedt aan de literaire belangstelling van Rümke, suggereert dat deze belangstelling van de onkerkelijke Rümke wellicht wel verklaart waarom hij in 1918 er voor koos assistent te worden in de toentertijd streng gereformeerde Valerius-kliniek.¹¹ Rümke werd daarmee namelijk assistent van de psychiater Leendert Bouman (1896-1963) en die was van mening dat het voor een psychiater gerechtvaardigd was 'de beschrijvingen van dichters en kunstenaars te gebruiken' omdat 'die ook voor den wetenschappelijken psycholoog belangrijke bijdragen geleverd hebben'.¹²

Dissertatie

Dat deze opmerking van Bouman niet aan dovemansoren was gericht, blijkt uit de dissertatie *Phaenomenologische en klinisch-psychiatrische studie over geluksgevoel van Rümke uit 1923*.¹³ In deze dissertatie, waarin hij een uiteenzetting geeft van 'klinisch waargenomen toestanden waarin geluksgevoel doorleefd werd', maakt Rümke regelmatig gebruik van illustraties van het geluksgevoel door verschillende dichters en schrijvers.¹⁴ Verschillende passages uit de roman *Les Paradis Artificiels* van Charles Baudelaire (1821-1867) en een aantal gedichten van Thora Rietbergen (1883-1916) gebruikt hij zelfs als casus van doorleving van geluksgevoel naast de verhalen van negen patiënten. Van de precieze manier waarop Rümke in zijn dissertatie gebruik maakt van het werk van deze beide schrijvers zal aan het einde van dit deel een tweetal voorbeelden gegeven worden.

De methode die Rümke in zijn dissertatie gebruikt om een analyse te kunnen geven van het geluksgevoel is een voor die tijd bijzondere: de fenomenologische methode, ontleend aan de Duitse filosoof en psychiater Karl Jaspers (1883-1969).¹⁵ In de inleiding van zijn dissertatie

10 In het neoclassicistische tijdschrift *De Beweging*, waarvan Albert Verwey hoofdredacteur was en Frederik van Eeden één van de medeoprichters, komt omstreeks 1910 een nieuwe generatie dichters aan het woord die zich afzetten tegen de poëzie van de Tachtigers. Neoclassicisme is een stroming in de poëzie die terugkeert naar een vaste vormentaal (strofebouw, metrum) en anders dan de Tachtigers, oorspronkelijkheid in de beeldspraak niet meer als het belangrijkste kenmerk ervan ziet. De dichter mag traditionele vergelijkingen gebruiken, als er maar een persoonlijke overtuiging in doorklinkt (bezielde retoriek). Zie: E. Van Boven en M. Kemperink, *Literatuur van de Moderne Tijd* (Bussum 2006) 81.

11 J.A. van Belzen, 'Rümke, Henricus Cornelius (1893-1967)' in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*.

12 L. Bouman, *De wetenschappelijke beoefening der psychiatrie* (Inaugurale rede Vrije Universiteit, Kampen 1907) 25. Overigens zou de Leidse hoogleraar Gerbrandus Jelgersma (1859-1942) ook een logische keuze kunnen zijn geweest. Van Belzen suggereert dat Jelgersma voor Rümke wellicht te veel aandacht had voor de psychoanalyse. Zie: J.A. van Belzen, *Zicht op synthese?* (Utrecht 1988) 54.

13 Rümke is niet gepromoveerd bij Leendert Bouman, omdat deze geen *ius promovendi* had, maar bij Cornelis Winkler (1885-1941). Deze hoogleraar in de psychiatrie was, in tegenstelling tot Rümke (zie hierna), zeer natuurwetenschappelijk geïntereerd. Dat Rümke's dissertatie de goedkeuring van Winkler niet geheel kon wegdragen blijkt uit het dankwoord van Rümke voorafgaand aan zijn dissertatie: 'De wijze waarop gij mijn dissertatie, met welks strekking gij het niet volkomen eens kondt zijn, hebt aanvaard, heeft mij bijzonder getroffen'. Zie: H.C. Rümke, *Phaenomenologische en klinisch-psychiatrische studie over geluksgevoel* (Leiden 1923) 2.

14 Ibidem 41.

15 Rümke is één van de eerste Nederlandse psychiaters die bij zijn onderzoek de fenomenologische methode centraal stelt.

stelt Rümke dat de psychiatrie op dat moment te heterologisch, natuurwetenschappelijk, georiënteerd is en hij is van mening dat voor een gezonde ontwikkeling van de psychiatrie als wetenschap het belangrijk is dat de autologische, geesteswetenschappelijke, tak zich ook ontwikkelt. Bij de fenomenologische methode staat centraal “wat” en “hoe” iets door een ‘ik’ doorleefd wordt.¹⁶ Dit wordt door de veelal heterologische psychiatrie verwaarloosd, omdat deze tot doel heeft ‘het in maat en getal brengen van door niemand bestreden zintuiglijke waarnemingen’.¹⁷

Volgens Rümke is de fenomenologische methode zeer waardevol voor de klinische psychiatrie. Dit betekent echter niet dat we dan alle andere methodes overboord kunnen gooien. Aan het slot van zijn dissertatie stelt Rümke: ‘De phaenomonologie zal in de klinische psychiatrie een belangrijke rol kunnen spelen, mits zij haar grenzen kenne. Als klinische methode heeft zij niet tegenover maar naast de andere klinische methoden te staan’.¹⁸

Uit Rümke’s dissertatie komen drie belangrijke punten naar voren. Allereerst het gebruik dat hij maakt van belletristische literatuur in zijn wetenschappelijke publicaties. Hij gebruikt dergelijke literatuur niet alleen ter illustratie, maar ook als bron van kennis. Ten tweede blijkt uit zijn dissertatie zijn voorkeur voor een pluralistische methodologische benadering in de psychiatrie. En ten derde staat voor Rümke centraal dat psychiatrische methodes hun nut moeten bewijzen in de dagelijkse praktijk van de kliniek. Op deze twee laatste, met elkaar samenhangende, punten zal in het vervolg dieper worden ingegaan.

Pluralisme

Rümke’s weigering om zich op één benadering of methode toe te leggen, blijkt ook uit andere publicaties vroeg in zijn carrière. Bijvoorbeeld in zijn in 1929 verschenen boek *Inleiding in de Karakterkunde*. Bij behandeling van het bij uitstek psychologische onderwerp van de persoonlijkheidsleer besteedt Rümke veel aandacht aan de biologische oorzaken van karakterverschillen. Maar Rümke houdt pas expliciet een pleidooi voor pluralistische houding binnen de psychiatrie op het moment dat hij aangesteld wordt als hoogleraar aan de Universiteit Utrecht.

Het is overigens niet onwaarschijnlijk dat Rümke’s brede oriëntatie er toe heeft bijgedragen dat hij tot driemaal toe een hoogleraarschap misliep.¹⁹ In tegenstelling tot andere psychologische psychiaters, had Rümke bijvoorbeeld geen uitgesproken voorkeur voor de fenomenologische of de psychoanalytische benadering. Hij meende dat vanuit beide invalshoeken waardevolle inzichten naar voren konden komen. Mede hierdoor was het moeilijk voor Rümke een passende leerstoel te vinden. Pas toen Rümke door zijn protégé Leendert

¹⁶ Rümke, *Phaenomenologische en klinisch-psychiatrische studie* (n. 13) 12.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem 208. Het vervolg van het citaat is ook interessant en verhelderend: ‘Nooit zal uit phaenomenologische kenteekenen alleen een bruikbare systematiek kunnen worden opgebouwd, nooit zal de phaenomenologie een ziekelijken toestand causaal leeren verklaren, nooit zal op basis van de phaenomenologische gegeven een therapie kunnen worden gegrondest. Deze eigenschappen heeft zij niet, maar zij kan fijnere differentiatie mogelijk maken, prognostische criteria doen vinden buiten een gangbare diagnostiek om. Zij zal wellicht proceskenmerken aan het licht kunnen brengen. Door de instelling op het beleven der menschen zal men zielstoestanden beter leeren begrijpen, zal men de rijkdommen van het psychisch gebeuren leeren kennen, zal men de bijzonderheid van het psychische, de wisselingen der kwaliteiten leeren aanschouwen en tot aanschouwing brengen. Door dit alles –en dat maakt deze methode bij uitstek geschikt voor onderzoek aan het ziekbed- dwingt zij tot altijd opnieuw zich verplaatsen in den toestand van anderen en tot het strengst mogelijke individualiseren’.

¹⁹ In 1929 in Groningen, in 1931 in Leiden en in 1932 aan de Universiteit van Amsterdam. Zie: Van Belzen, *Zicht op synthese?* (n. 12) 12.

Bouman werd voorgedragen als conservator van de kliniek en als bijzonder hoogleraar in de ontwikkelingspsychologie te Utrecht lukte het hem een hoogleraarschap te bemachtigen. Toen in 1936 Leendert Bouman kwam te overlijden en zijn hoogleraarschap opgedeeld werd in een hoogleraarschap voor neurologie en een hoogleraarschap voor psychiatrie, werd aan Rümke het hoogleraarschap voor psychiatrie toebedeeld.

Zijn inaugurale rede *Psychiatrie als geestes- en natuurwetenschap* uit 1937 is één van de meest uitgebreide pleidooien voor een pluralistische benadering binnen de psychiatrie. De psychiatrie behoort door haar object, de mens, 'noch uitsluitend tot de natuurwetenschappen, noch uitsluitend tot de geesteswetenschappen'.²⁰ Rümke ziet het als zijn 'taak naar een goede integratie van beide methodes te streven'.²¹ Waar deze rede nog tamelijk beschouwend van aard is, krijgt zijn pleidooi voor integratie binnen de psychiatrie later in zijn carrière een meer waarschuwend karakter.

In 1954 bijvoorbeeld houdt Rümke als rector magnificus bij de dies natalis van de Universiteit Utrecht een rede getiteld *Een bloeiende psychiatrie in gevaar*. Interessant hierbij is dat hij in deze rede zijn eerdere stellingname enigszins bijstelt: 'Ik handhaaf mijn in 1937 uitgesproken mening dat de psychiatrie geestes- én natuurwetenschap is, maar mijn ervaring heeft mij geleerd thans het zwaarste accent te leggen op natuurwetenschap'.²² In de loop van zijn carrière kent Rümke in zijn bespiegelingen over de psychiatrie als wetenschap een steeds grotere rol toe aan natuurwetenschappelijke benaderingen. Dit neemt niet weg dat Rümke's eigen onderzoek altijd geesteswetenschappelijk van aard is gebleven.

Maar Rümke's belangrijkste punt in zijn rede uit 1954 is dat hij meent dat de psychiatrie zich weliswaar meer aan het ontwikkelen is dan ooit tevoren, maar dat dit niet alleen maar goed nieuws is. Rümke stelt: 'De psychiatrie als wetenschap is niet in evenwicht. De bloeiende onderdelen zijn niet tot een geheel samengevat'.²³ Hij vervolgt: 'De psychiatrie zou waarlijk bloeien en niet in gevaar zijn en mensen in gevaar brengen, wanneer al het oude en nieuwe geïntegreerd was in een groots opgezette conceptie van de gezonde en zieke mens'.²⁴ Zijns inziens is dit op dit moment nog niet voorhanden. Dit is ook haast onmogelijk, omdat er volgens Rümke nog zo weinig zekerheden bestaan. Hierin schuilt het gevaar waarin de psychiatrie verkeert: 'De psychiatrie is in gevaar zolang omtrent de allerbelangrijkste grondslagen geen algemeen geldende mening bestaat'.²⁵

Deze gevaren zijn alleen af te wenden door de klinisch psychiater. Rümke stelt: 'De psychiater moet zoveel mogelijk betrekkingssystemen kennen en toepassen. Hij kan dit het beste doen door zich als clinicus te ontwikkelen'.²⁶ Volgens Rümke moet er 'zo veel mogelijk voor worden gewaakt dat er geen 'gesloten' groeperingen ontstaan, dat een psychiater óf analytisch óf fenomenoloog óf socioloog óf uitsluitend bioloog is en alleen met geestverwanten omgaat'.²⁷ Een pluralistische benadering van de psychiatrie staat voor Rümke centraal, maar deze verschillende methoden moeten in de praktijk van de kliniek wel met elkaar geïntegreerd worden.

20 H.C. Rümke, 'Psychiatrie als geestes- en natuurwetenschap' (1937) in: idem, *Studies en voordrachten over psychiatrie* (Zaltbommel 1948) 1-16, aldaar 1.

21 Ibidem.

22 H.C. Rümke, 'Een bloeiende psychiatrie in gevaar' (1954), in: idem, *Derde bundel studies en voordrachten over psychiatrie* (Amsterdam 1958) 11-30, aldaar 30.

23 Ibidem 20.

24 Ibidem.

25 Ibidem.

26 Ibidem 26.

27 Ibidem 27.

Klinische psychiatrie

Rümke's overtuiging dat integratie van een versplinterde psychiatrie moet gebeuren in de kliniek, is zonder twijfel geworteld in het gegeven dat hijzelf in eerste instantie een clinicus was. Zijn talenten op dit gebied moeten fenomenaal zijn geweest. Er bestaan talrijke anekdotes over de weergalozes manier waarop Rümke met patiënten om kon gaan. Als voorbeeld kan hier de anekdote worden vermeld zoals Van Belzen deze heeft opgetekend uit een interview met een oud-assistent van Rümke: 'Hij had een fabelachtig invoelend vermogen, hij maakte van de onmogelijkste gevallen unieke mensen. (...) Ik herinner me een meisje van wie we allemaal overtuigd waren dat ze mutistisch was. De assistent had er al naast gezeten en de hoofdassistent.. en Rümke ging er naast zitten en zei: 'ga eens weg, jongens'. En hij blijft er naast zitten; een half uurtje later zat hij met haar te praten. – Hoe hij dat nou deed?!'²⁸

Vanaf de afronding van zijn studie in 1918 tot aan zijn hoogleraarschap in de psychiatrie te Utrecht in 1936 functioneerde Rümke hoofdzakelijk als klinisch psychiater. Zoals gezegd was hij vanaf 1918 werkzaam in de Valeriuskliniek. Toen in 1925 Leendert Bouman vertrok naar Utrecht om daar hoogleraar te worden, werd Rümke's positie in de kliniek al vrij snel marginaal. In 1928 nam hij dan ook graag de uitnodiging aan van Klaas Herman Bouman (1874-1947, geen familie van Leendert Bouman) om te komen werken in het Amsterdamse Wilhelmina-Gasthuis, eerst als assistent en later als chef de clinique.

Al vroeg in zijn carrière, in 1932, zet Rümke in zijn essay *Over Klinische Psychiatrie* uitgebreid uiteen dat naar zijn mening 'de klinische psychiatrie in het centrum [heeft] te staan van de geheele psychiatrische wetenschap'.²⁹ Volgens Rümke draait het er binnen de psychiatrie om dat uiteindelijk de toestand van de patiënt begrepen wordt: 'De gegevens van het psychopathologisch onderzoek, hetzij zij van symptomatologischen of phaenomenologischen aard zijn, van experimenteel-psychologisch onderzoek stammen, of verstrekt worden door neurologisch, intern of chemisch-serologisch onderzoek, al deze gegevens worden beoordeeld en getoetst in verband met het geheel van dezen zeer specialen ziekte'.³⁰ Psychiatrische theorieën en methodes moeten in de kliniek hun waarde bewijzen.

Volgens Rümke is het aan de klinisch psychiater om een antwoord te vinden op de vragen: 'Wat speelt zich in dezen ziekte af? Wat bedreigt hem van buiten, hoe beantwoordt hij de dreiging? Wat zal zich verder afspelen? Hoe kan ik dit gebeuren beïnvloeden?'³¹ Om deze vragen te beantwoorden mag en moet de psychiater gebruik maken van verschillende methoden. Op deze manier vindt dan in de klinische praktijk de integratie van de verschillende benaderingswijzen plaats. In nagenoeg alle verschillende benaderingen schuilt een kern van waarheid. Van Belzen vat Rümke's zienswijze als volgt samen: 'Wie slechts één of enkele van deze optieken hanteert, doet de mens tekort, zal zijn patiënt niet echt begrijpen en daarom ook niet voldoende hulp bieden'.³²

Waarde van literatuur voor de clinicus

In het voorgaande is al gewezen op het veelvuldige gebruik van belletristische illustraties en zelfs het aanvoeren van literaire casussen Rümke's dissertatie. Ook in andere publicaties trekt Rümke vergelijkingen tussen situaties in de klinische praktijk en voorbeelden uit de belle-

28 Van Belzen, *Zicht op synthese?* (n. 12) 21.

29 H.C. Rümke, 'Over klinische psychiatrie' (1932), in: idem, *Studies en voordrachten over psychiatrie* (n. 20) 17-27, aldaar 18.

30 Ibidem.

31 Ibidem.

32 Van Belzen, *Zicht op synthese?* (n. 12) 17.

tristische literatuur. Dit komt vooral voor in de publicaties waarin Rümke een analyse geeft van psychische fenomenen, zoals het ‘geluksgevoel’ of ‘irrationeel prestige’.

In zijn dissertatie gebruikt Rümke, zoals gezegd, onder andere werk van Baudelaire om tot een analyse van geluksgevoel te kunnen komen. Rümke stelt: ‘Belangrijke gegevens heb ik gevonden bij Baudelaire in zijn boek ‘Les Paradis artificiels’, dat een rijkdom van opmerkingen over deze materie bevat en waarin tal van in woorden gekristalliseerde gevoelservaringen zijn te vinden.’³³ Ook gedichten van Thora Rietbergen gebruikt Rümke in deze dissertatie regelmatig om zijn bevindingen kracht bij te zetten: ‘Uit de bovenstaande voorbeelden heb ik den indruk gekregen, dat één ontstaansvoorwaarde is het bestaan van innerlijke stilte. Deze kan, deze innerlijke gesteldheid voorondersteld, het best worden gehandhaafd in een tot stilte stemmende omgeving: een stille kamer, eenvoudige verhoudingen, een avonduur. Deze voorwaarden vinden wij in de belletristische litteratuur meerdere malen aangegeven. Mij vallen hierbij de versregels van Thora Rietbergen in: Er is zoveel niet noodig voor geluk: ‘Een stille kamer, warm in lampenschijn, / Wat blanke bloemen, rustig klokgetik, / Een enkel woord, gezegd in samenzijn.’³⁴

Ook in zijn redes maakt Rümke gebruik van belletristische literatuur. In 1946 koos Rümke ervoor om in zijn bijdrage aan de feestbundel voor de hoogleraar fysiologie G. van Rijnberk het onderwerp ‘irrationeel prestige’, oftewel megalomanie, centraal te stellen. In deze rede haalt Rümke twee beschrijvingen van irrationeel prestige aan. De eerste beschrijving is wetenschappelijk van aard en afkomstig van de sociaal psycholoog Gustave Le Bon. De tweede beschrijving daarentegen is literair van aard en afkomstig van Thomas Mann. Rümke schrijft:

Thomas Mann heeft het probleem van het irrationeel prestige op zeer indrukwekkende wijze behandeld in zijn roman *Der Zauberberg*. In de figuur van ‘Meneer Peepkorn’ heeft hij een onvergetelijke creatie gegeven van een man, met irrationeel prestige. Het interessante is, dat het prestige in volle omvang aanwezig is, werkzaam is, ondanks het feit, dat de drager én in lichamelijke gestalte én in psychische gesteldheid kenmerken heeft, die het irrationeel prestige, conventioneel gedacht, moesten tegenwerken. Ik vind het het geniale van Thomas Mann, dat hij voordat hij de figuur in actie laat zien een beschrijving geeft, waarin Peepkorn allerminst gespaard wordt.³⁵

Duidelijk blijkt dat Rümke meent dat voorbeelden uit de literatuur kunnen bijdragen tot een beter begrip van psychische verschijnselen. Literaire voorbeelden staan hierbij op dezelfde hoogte als casusbeschrijvingen en wetenschappelijke verhandelingen. Dit sluit aan bij Rümke’s opvatting dat om de menselijke psyche zo goed mogelijk te begrijpen je gebruik moet maken van alle mogelijke informatie. Ook als deze informatie afkomstig is uit de belletristische literatuur.

Er is echter, volgens Rümke, nog een andere manier waarop belletristische literatuur van belang kan zijn voor de clinicus. Al in zijn dissertatie gaat Rümke in op de moeilijkheid om als clinicus psychische verschijnselen goed onder woorden te brengen: ‘er is geen taal, er zijn geen vaste psychologische begrippen, vol fijne maar scherp onderscheidende nuances, waarvan men zich kan bedienen bij de beschrijving van een ziektebeeld’.³⁶ In een rede van veel

³³ Rümke, *Phaenomenologische en klinisch-psychiatrische studie* (n. 13) 90.

³⁴ Ibidem 98.

³⁵ H.C. Rümke, ‘Aanteekeningen over irrationeel prestige’ (1946), in: idem, *Studies en voordrachten over psychiatrie* (n.20) 429-437, aldaar 430.

³⁶ Ibidem 6.

later datum, gaat Rümke expliciet in op de waarde van literatuur hierbij: ‘Psychologen kunnen van de experimentele poëzie veel leren. Wat wij fenomenologisch schouwen drukken wij uit in on-experimentele, traditionele taal. Daardoor blijft onze beschrijving van dat wat wij moeten ver-beelden om het kenbaar te maken zeer onvolkomen.’³⁷ Vooral voor een clinicus, voor wie het stellen van de juiste diagnose cruciaal is en daarbij recht wil doen aan alle facetten van de persoonlijkheid van de patiënt, is het zich talig goed kunnen uitdrukken van groot belang.

De moeilijkheid van het goed verwoorden van de juiste diagnose staat in meerdere publicaties centraal. In de rede *De betrekkelijkheid van de psychiatrische diagnose* zegt Rümke bijvoorbeeld: ‘De psychiatrische diagnostiek, meer dan de diagnostiek in enig ander onderdeel van de geneeskunde, stelt ons, zodra wij de probleemstellingen enigermate doordenken, voor de grootst mogelijke moeilijkheden. De wijze waarop de psychiatrische diagnose de psychiater onbevredigd laat is onvergelijklijk. Dit beduidt voor de klinische psychiatrie een groot gevaar’³⁸ Volgens Rümke kan dit gevaar – van een foute of onvolledige diagnose en daardoor onsuccesvolle therapie – afgewend worden door een zo compleet mogelijke diagnose te stellen. Hierbij kan belletristische literatuur een rol spelen, zoals Rümke in een andere rede laat zien, omdat psychiaters anders het gevaar lopen dat: ‘men de gegevens, uitgedrukt in technische termen, niet meer ziet als *aanwijzingen*, niet meer interpreteert als ‘bij wijze van spreken’ maar deze als voldoende karakteristiek gelijkstelt met het bedoelde zelf, dat het meest essentiële van de mens, dat alleen intuïtief geschouwd kan worden, verloren gaat en dat men onrecht doet aan de menselijke waardigheid van hem, die men zo beschrijft. De mens is altijd méér en anders dan in systemen of in technische termen over hem wordt aangeduid’³⁹ Om de mens zo volledig mogelijk te kunnen beschrijven is kennis van een andere, meer literaire en minder technische, taal noodzakelijk.

Uit zijn relatie tot de dichter en schrijver Simon Vestdijk (1898-1971) blijkt echter dat volgens Rümke een wetenschappelijk psychiater niet grenzeloos literair behoort te zijn. Vestdijk was onder behandeling bij Rümke voor zijn vitale depressies. Bij wijze van therapie had Rümke Vestdijk aanbevolen over zijn angsten te schrijven. Dit werd een zo omstandig verhaal dat de arts Vestdijk met zijn boek *Het Wezen van de Angst* in 1948 bij Rümke wilde promoveren. In eerste instantie had Rümke toegezegd, maar bij lezing van het omvangrijke manuscript kwam Rümke tot de conclusie dat hij het niet publiceerbaar vond als proefschrift. Hans Visser stelt in zijn biografie over Vestdijk: ‘*Het wezen van de angst* is, ondanks de wetenschappelijke toon, in de eerste plaats een beschrijving van Vestdijks eigen angsten met betrekking tot zijn jeugd, de vrouwen en depressies’⁴⁰ Voor Rümke was het manuscript te persoonlijk en te literair om

37 H.C. Rümke, ‘Divagaties over het probleem: ‘zich openen en sluiten’ (1957), in: idem, *Derde bundel studies en voordrachten over psychiatrie* (n. 22) 181-192, aldaar 185.

38 H.C. Rümke, ‘De betrekkelijkheid van de psychiatrische diagnose’ (1952), in: idem, *Nieuwe studies en voordrachten over de psychiatrie* (Amsterdam 1953) 114-126, aldaar 114.

39 H.C. Rümke ‘Overwegingen bij de bewerking van problemen op het gebied van neurose en psychotherapie’, in: idem, *Nieuwe studies en voordrachten over de psychiatrie* (n. 38) 105-113, aldaar 107.

40 Het heeft er de schijn van dat Vestdijk wilde wachten met het publiceren van het boek totdat Rümke was overleden. In het voorwoord van *Het Wezen van de Angst*, dat hij opdraagt aan Rümke, gaat Vestdijk in op het mislopen van de promotie: ‘De verschillende motieven hiertoe zijn niet meer te achterhalen; maar ik hecht er waarde aan te verklaren, dat geen ervan met de houding van mijn promotor te maken had. Integendeel, ook in de daarop volgende jaren heeft hij er nog herhaaldelijk op aangedrongen, dat ik mij aan de oorspronkelijke afspraak zou houden’. Zie: S. Vestdijk *Het Wezen van de Angst* (Den Haag 1968) 4. Wellicht voelde Rümke zich toch enigszins beledigd dat Vestdijk niet bereid was geweest zijn manuscript zodanig aan te passen dat hij wel bij Rümke had kunnen promoveren. Daarnaast was de relatie tussen Vestdijk en Rümke ongetwijfeld complex, omdat Rümke eveneens de therapeut van Vestdijk was.

een proefschrift te kunnen zijn, maar hij durfde zijn promovendus lange tijd niet in stellige bewoordingen te laten weten dat er fundamentele veranderingen noodzakelijk waren. Dit bleek uiteindelijk ook niet nodig te zijn. Vestdijk verloor zijn interesse voor de promotie en in 1968 werd *Het Wezen van de Angst* als gewoon boek uitgebracht.

Uit de manier waarop Rümke tegenover het proefschrift van Vestdijk stond, blijkt dat wat Rümke betreft er een duidelijke grens is tussen waar wetenschap ophoudt en literatuur begint.

Deel II: Over de Grenzen van de Psychiatrie

Ondanks zijn kritische houding tegenover de wel erg literaire dissertatie van Vestdijk, loopt bij Rümke het gebruik maken van en het zelf maken van belletristische literatuur af en toe ook naadloos in elkaar over. Dit blijkt onder andere uit het feit dat Rümke in minstens drie redes zichzelf als dichter citeert.⁴¹ Aan het einde van de rede *Divagaties over het probleem 'zich openen en sluiten'* zegt Rümke bijvoorbeeld: 'Een staat van openheid is zeker niet *eo ipso* een staat van geluk. De volgende versregels van H. Cornelius zeggen het zeer duidelijk: Het hart ligt weerloos open, / zeer kwetsbaar en gans naakt / Een oude wonde wordt nu aangeraakt'.⁴² Opvallend is dat Rümke in deze tekst de dichter H. Cornelius (zijn pseudoniem) citeert alsof het een alom bekende dichter zou zijn.

Dichtbundel 'De Afgelegde Weg'

Zoals al eerder is aangestipt, hield Rümke zich al vanaf zijn studietijd actief bezig met de dichtkunst. Na enig aandringen lukte het hem in 1917 een aantal gedichten gepubliceerd te krijgen in het, in die tijd vooraanstaande, tijdschrift *De Beweging*. Ook daarna zet hij zijn dichtelijke activiteiten voort: in 1934 publiceerde Rümke onder het pseudoniem H. Cornelius in beperkte oplage de niet heel succesvolle dichtbundel *De Afgelegde Weg*.

Deze dichtbundel bestaat uit een achttal titels, waaronder telkens verschillende gedichten over hetzelfde thema zijn ondergebracht. Geheel in de trant van het neoclassicisme (zie noot 10), zo lijkt het, kennen deze gedichten een vast metrum en een vaste strofebouw. Dat in de gedichten niet persé originele vergelijkingen hoeven voor te komen zolang het maar gemeend is, lijkt Rümke ter harte te hebben genomen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit één van zijn gedichten over de Eerste Wereldoorlog welke hij eindigt met: 'Ik ben deemoedig, maar begrijp nog niet, / ik ben gelaten... maar ik huiver / nu met verbrande vleugels een vlinder op mijn tafel valt'.⁴³ Het beeld van de vlinder met verbrande vleugels als voorbode van naderend onheil laat aan duidelijkheid niets te wensen over.

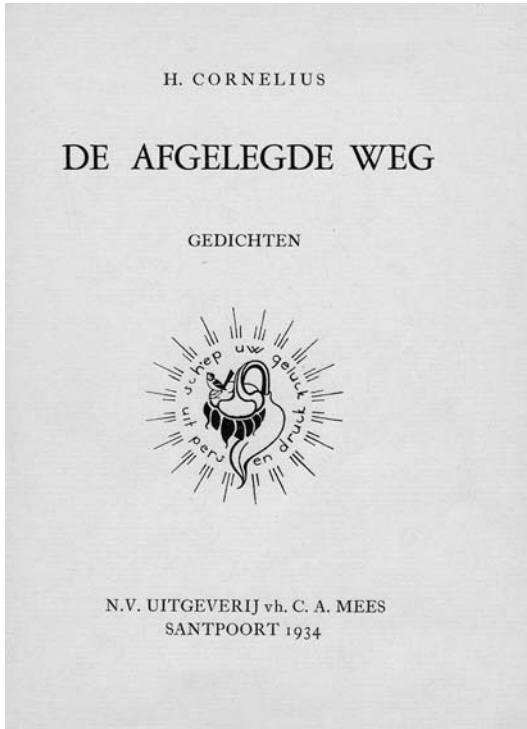
Wat betreft de inhoud is het eerste dat opvalt het beeld van eenzaamheid, van Rümke als buitenstaander, dat in de gedichten lijkt door te schemeren. Maar deze positie van buitenstaander lijkt noodzakelijk te zijn om te kunnen dichten: 'De norsche dagen liggen achter mij. / Nu komt het geluk, laat dit niet sterven, / ik kan het zachte licht niet derven / van dichten en van stille mijmerij'.⁴⁴ Rustige, eenzame overpeinzing lijkt nodig te zijn geweest om deze gedichten tot stand te laten komen.

41 H.C. Rümke 'Wat Alle Faculteiten Bindt' (1942), in: idem, *Nieuwe studies en voordrachten over de psychiatrie* (n. 38) 258-272; H.C. Rümke, 'Phaenomenologisch Aspect van het Effectief Contact' (1951), in: idem (n. 38) 158-186.

42 Rümke, 'Divagaties' (n. 22) 181-194, aldaar 193.

43 H. Cornelius, *De Afgelegde Weg* (Santpoort 1934) 39.

44 Ibidem 59.



Voorblad dichtbundel H.C. Rümke
 onder het pseudoniem van H. Cornelis
 (Universiteitsbibliotheek Utrecht)

Het tweede, meer belangrijke, thema dat in de gedichten naar voren komt, is dat van de grenzen van wetenschap en kunst. In een aantal van de gedichten onder de titel *Schakeringen van een Dag* lijken de beperkingen van de wetenschap centraal te staan. In één van deze gedichten beschrijft Rümke een gewone doordeweekse dag. Op het moment dat hij bij zijn werk, 'het stil gebouw', aankomt, vinden we de volgende overpeinzing: 'Heb ik de vreugde niet gezocht, / de zegende reinheid van het weten? / Het heeft mij geen vreugde gegeven, / blijdschap heb ik niet steeds gevonden en toch...' ⁴⁵ Op sommige momenten geeft zijn werk dan toch voldoening, zo lijkt het: 'Hier is het werk, hier is de groote zuiverheid. / Ik voel mij frisch in schoone witte jas; / nu komt de vrede in mij; ook wel blijdschap'. ⁴⁶ Maar Rümke lijkt pas echt geraakt te worden wanneer hij zich bij de sectie op een kikker realiseert: 'Toen kwam weer in mijn ziel het groot verbazen, / dat dit bestaan kon en ik zag / het fijne instrument van platte plompheid / bij dit levend hart. / Sterk was toen d'openbaring: / Dit kleine kloppend hart is mij verwant, want beide leven wij'. ⁴⁷

Waar wetenschap Rümke slechts deels lijkt te kunnen verblijden heeft de dichtkunst ook zijn tekortkomingen. In het laatste gedicht over de Eerste Wereldoorlog vraagt Rümke zich af wat de dichtkunst nu eigenlijk bij te dragen heeft: 'Dan wee de kunst, die door dit groote

⁴⁵ Ibidem 15.

⁴⁶ Ibidem 16.

⁴⁷ Ibidem 17.

brak, / dan wee den dichter, die dit lijden ziet / maar machteloos in den eigen droom ver-zinkt'.⁴⁸ Maar Rümke blijft van mening dat de dichtkunst op sommige momenten beter slaagt in de missie om de werkelijkheid te vangen dan de wetenschap. Aan het einde van één van de gedichten onder de titel *In de Stilte* vinden we de dichtregels: 'als alles wat onzegbaar is, zóó werk'lijk is, / dat wij het voelen, dat de grenzen zijn vervaagd: / Wat is de wereld dan, waarin wij leven? – / Dragen wij niet, al dat wij waren, / al wat wij vreesden in dit ééne saam? / Wat dit niet anders, als het andere was in ons? / Dit is het wonder, dat het geuren van acacia's, / de donker diepe bodem van het water / anders ademt, als wij anders zijn; / en dat wij wachten moeten op dit ééne oogenblik, / wat met opene, stille zielen, / wachten in ademlooze gespannenheid, / wachten op het zijn, dat meer beduidt, / dan waarheid'.⁴⁹ Het voelen van vervaagde grenzen, met onze zielen in de wereld zijn; hierin schuilt de waarde van de dichtkunst.

De grenzen van de wetenschap, dat het de wetenschap niet lukt om het gehele leven te vangen blijkt ook uit het geciteerde gedicht voorafgaand aan dit artikel. In de 'mathematische helderheid' is geen plek voor het hart. Dit thema, de grenzen van de psychiatrie als wetenschap, is niet alleen in Rümke's dichtbundel een belangrijk thema. In andere, wetenschappelijke, publicaties pleit Rümke tegen overschatting van de psychiatrie als wetenschap en aan het einde van zijn carrière gaat hij meer expliciet in op de grenzen van wetenschap en de waarde van de literatuur.

Overschatting

Voor het eerst wijst Rümke op de grenzen van de psychiatrie als wetenschap in zijn rede uit 1945, getiteld *Aantekeningen over Psychiatrische Ervaringen in de Bezettingstijd*. In deze rede staat een passage die Rümke in andere lezingen tot drie keer toe letterlijk herhaalt.⁵⁰ We kunnen dus aannemen dat dit voor Rümke een belangrijke passage moet zijn geweest. Wellicht is het door de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog, die hun weerslag hadden op de geestelijke gesteldheid van velen, dat Rümke het noodzakelijk achtte aandacht te vestigen op de grenzen van de mogelijkheden van psychiaters.

In de bedoelde passage stelt Rümke onder andere: 'Inderdaad van de psychiatrie wordt veel verwacht, haar wordt een kans gegeven als nooit te voren. Men kan wel zeggen op alle gebieden des levens wint zij terrein. Psychiatrische bemoeienis begeleidt den mensch van de wieg tot het graf'.⁵¹ Gekscherend vervolgt hij: 'Aan de poorten van de universiteit, van een officierscarrière, van de handel, van de fabriek, van het huwelijk, van het ouderschap staat een psycholoog of psychiater en bij toch nog voorkomende misstappen vindt hij een zenuwarts aan de poorten van de gevangenis'.⁵² Maar: 'Deze ironisch-critische houding ten opzichte van mijn vak moge niet als défaitisme worden opgevat. De psychiatrie staat op het punt zich te laten verleiden zich grooter te voelen dan zij in werkelijkheid is'.⁵³ Psychiaters moeten zich realiseren: 'psychotherapie kan belangrijk werk doen, maar zij is niet almachtig'.⁵⁴

48 Ibidem 44.

49 Ibidem 54.

50 Onder andere in de rede: H.C. Rümke, *Individu en Gemeenschap* (1948) (n. 38) 206-216 en in: H.C. Rümke, 'Psychiatrie en Maatschappij' (1950) (n. 38) 217-232. Overigens stelt Van Belzen in zijn dissertatie *Zicht op synthese* (pagina 16) dat Rümke dit standpunt voor het eerst in de genoemde rede uit 1948 verwoordt. Dit is incorrect, hij doet dit al drie jaar eerder.

51 H.C. Rümke, 'Aantekeningen over psychiatrische ervaringen in de bezettingstijd' (1945), in: idem, *Studies en voordrachten over psychiatrie* (n. 20) 449-462, aldaar 461.

52 Ibidem 462.

53 Ibidem.

54 Ibidem.

Rümke is van mening dat wanneer de psychiatrie wordt overschat daarmee het ‘zieke zieleven’ ook wordt overschat: ‘Iets van die overschatting voel ik in de zo vaak herhaalde uitspraak: in de ziekte onthult zich het diepste van de mens.’⁵⁵ Rümke is het hier pertinent mee oneens: ‘Het diepste menselijke leven ken ik uit de sublieme gevoelens en gedragingen van gezonden, soms heel gewone mensen. Het diepst menselijke zien en beleven wij in de uitingen van kunstenaars: in het lyrische gedicht, het epos, de roman, de tragedie, de muziek, in de beeldende kunsten.’⁵⁶ Dit is wat Rümke ons wil duidelijk maken: ‘Het psychische leven van de gezonde mens kan zeer gestoord zijn zonder dat van ziekte sprake is. (...) Dit is het niet aflatend tourment: de strijd met zijn gebrokenheid, zijn angst, zijn trots, het is de strijd met het altijd weer gevaarlijke leven en de onberekenbaarheid van het mensenlot. Laten wij ons ervoor hoeden dit alles ziekte te noemen. Het is een aantasting van de menselijke waardigheid.’⁵⁷

Rümke waarschuwt zijn medepsychiaters ervoor zichzelf en hun vak niet te overschatten. Niet alleen is de psychiatrie simpelweg niet tot wonderen in staat, lijden hoort bij het menselijk leven en het zou onzinnig, en zelfs gevaarlijk, zijn te pas en te onpas psychiaters op mensen los te laten. Daarmee zou, zijn inziens, de mens tekort worden gedaan.

Grenzen

Aan het eind van zijn carrière verwoordt Rümke zijn standpunt over de grenzen van de psychiatrie als wetenschap en de waarde van literatuur nog explicieter. In zijn afscheidsrede uit 1963 gaat Rümke in op ‘het probleem van de grenzen van psychiatrie en psychologie.’⁵⁸ Voor Rümke is dit een vraag ‘die mij reeds jaren bezig houdt, een vraag die èn voor de psychiatrie en voor zijn patiënten van het grootste belang is. Het zien van deze grenzen heeft mijn psychiatrisch werk en mijn onderwijs in de psychiatrie sterk beïnvloed.’⁵⁹ Hiermee lijkt hij te refereren aan het hiervoor genoemde gevaar van overschatting.

Vervolgens wijst hij vooruit naar zijn, in 1963 nog niet verschenen, essay over Frederik van Eeden’s roman *Van de Koele Meren des Doods*. In zijn onderzoek naar de verhouding tussen de kunstzinnigheid en de wetenschappelijkheid van dit boek heeft Rümke zich gerealiseerd: ‘Altijd weer opnieuw voor het bestaan van deze grenzen te waarschuwen, schijnt mij van groot belang.’⁶⁰ Maar ‘[k]unnen wij dan nooit weten wat achter de grens ligt?’, zo stelt Rümke de vraag. Zeker wel: ‘Dat leert ons de kunstenaar, die doorstoot in de gebieden die voorbij de grenzen liggen van de thans bekende psychologie en van de gecodificeerde mensenkennis. Schrijvers en dichters maken in hun creatie iets van het onzegbare kenbaar.’⁶¹

Deze conclusies trekt Rümke nadat hij zijn onderzoek naar de roman *Van de Koele Meren des Doods* had afgerond. In deze roman wordt het trieste en dramatische levensverhaal van de fictieve persoon Hedwig Marga de Fontayne verteld. Het essay hierover heeft Rümke geschreven in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om de discussie over of het boek nu een roman of ‘slechts’ een psychiatrische ziektegeschiedenis

55 H.C. Rümke, ‘De neurotische ‘doublures’ van het menselijk lijden’, in: idem, *Derde bundel studies en voordrachten over psychiatrie* (n. 22) 173-180, aldaar 174.

56 Ibidem.

57 Ibidem 175.

58 H.C. Rümke, *Op de drempel: jongst verleden en toekomst van de psychiatrie* (Amsterdam 1963) 14.

59 Ibidem 15.

60 Ibidem 17.

61 Ibidem.

betreft te kunnen beslechten.⁶² De discussie hierover ontstond direct na de publicatie van het boek van Frederik van Eeden in 1900 en laaide weer op in de jaren zestig van de twintigste eeuw.⁶³ Na uitgebreid onderzoek concludeert Rümke: 'Deze roman is voor alles een kunstwerk' en 'Van Eeden behoort tot de schrijvers die doorstoten naar het gebied der onzegbaarheid en voelbaar maken dat daar het essentiële ligt'.⁶⁴

Voor Rümke was dit essay een uitgelezen mogelijkheid om zijn meningen over de grenzen van de psychiatrie uit de doeken te doen. Bij bestudering van de hoofdpersoon werd hij gesterkt in zijn overtuiging dat net als in de realiteit '(...) het wezenlijkste van haar altijd weer aan onze psychiatrische begripsbepalingen ontsnapt. (...) Er is alle grond aan te nemen dat dit evenzeer voor de psychologie geldt'.⁶⁵ In zijn slotbeschouwing gaat Rümke hier dieper op in: 'Bij de beoordeling van Hedwig stuit de psychiatrie op dezelfde grenzen als tegenover een patiënte in de werkelijkheid. Dezelfde twijfelingen komen op. Het gaat om een wikken en wegen, om een hoogstwaarschijnlijk achten met het zo typische gevoel van de clinicus: het zou ten slotte ook nog anders kunnen zijn. Bij de pogingen tot psychopathologisch of psychologisch verklaren stoot hij op diezelfde grenzen. Er is altijd weer iets, dat aan zijn schema ontsnapt. Hij kan wel *iets* van de levensloop voorspellen, hoe Hedwig in bepaalde situaties zal reageren, maar Hedwig, zo min als de patiënte in de werkelijkheid, blijkt aan een bepaald schema te beantwoorden. Zij leeft. Het is niet zó, dat het onvoorspelbare als bizar of wezensvreemd aandoet, het is meer zó dat de arts denkt: nu valt zij mij toch tegen, of: nu blijkt ze toch flinker of rijper dan ik dacht'.⁶⁶

Hier koppelt Rümke zijn standpunt over de psychiatrie die in eerste instantie een klinische wetenschap moet zijn aan zijn ideeën over de grenzen van de psychiatrische wetenschap. Een clinicus moeten in de behandelpraktijk gebruik maken van zoveel mogelijk methodes om de patiënt zo goed mogelijk te kunnen duiden. Maar de essentie van de patiënt blijft ontsnappen zowel aan de natuurwetenschappelijke, psychopathologische, begrippen als aan de geesteswetenschappelijke, psychologische, begrippen.

De klinisch psychiater moet zich volgens Rümke realiseren dat zijn vakgebied zijn grenzen kent. De psychiatrie kan en moet zich niet overal mee bemoeien, zij is niet tot wonderen in staat en lijden is ook gewoon onderdeel van het leven. Daarnaast schiet de wetenschap bij het duiden van de mens regelmatig domweg tekort. Op deze momenten lijkt de kunst ons meer inzicht te kunnen geven dan de wetenschap.

Tot slot

Aan het begin van zijn afscheidsrede in 1963 doet Rümke uit de doeken waar hij zich de hele tijd precies mee heeft bezig gehouden: 'Reeds meer dan een halve eeuw voel ik als mijn meest eigen streven: het willen begrijpen van mijzelf en anderen, het begrepene in woorden te brengen en daarmee iets, hoe weinig ook, te doen. Als bronnen zag ik reeds toen het steeds beter

62 Hoewel Rümke voor dit essay de Henriëtte Roland Holst-prijs ontving, waren veel literatuurcritici niet te spreken over Rümke's analyse. Ze vonden dat hij als psychiater zich niet met literatuur kon bemoeien. Van Belzen deelt deze mening. Rümke zelf stelt in de inleiding hierover dat hij zijn mening geeft als psychiater en als lezer. Het is inderdaad de vraag in hoeverre Rümke er in is geslaagd zich verre te houden van literaire interpretatie. Zie: Van Belzen, *Zicht op synthese?* (n. 12) 15.

63 Het hoe en waarom achter deze ervaring van de discussie en waarom het ministerie de opdracht verstrekte aan Rümke om hier een essay over te schrijven heb ik niet geheel kunnen achterhalen.

64 H.C. Rümke, *Over Frederik van Eeden's van de koele meren des doods* (Amsterdam 1964) 187.

65 Rümke, *Phaenomenologische en klinisch-psychiatrische studie* (n. 13) 16.

66 Ibidem 161.

kennen van het eigen zelf, de psychiatrie en de uitingen van menselijk zijn in belletristische literatuur.⁶⁷

Dit citaat lijkt al het voorgaande samen te vatten. Rümke wilde de mens begrijpen en deze kennis in de praktijk gebruiken. Om de mens te kunnen begrijpen is de psychiatrie slechts één van de mogelijke manieren. De psychiatrie heeft zijn grenzen en toont slechts een gedeelte van het menselijk zijn. Om de mens in zijn geheel te kunnen begrijpen is het nodig om naar andere bronnen te grijpen: zelfkennis of belletrische literatuur. Goed geschreven belletrische literatuur kan ons een glimp laten zien van wat er gaande is voorbij de grenzen van de psychiatrie. Dit verheldert ook waarom Rümke zich zelf bezig heeft gehouden met de dichtkunst en een uitgebreid essay heeft willen schrijven over Frederik van Eeden's *Van de Koele Meren des Doods*: hierin kon hij meer van de mens tot uiting laten komen dan alleen in de psychiatrie mogelijk zou zijn.

Wetenschap en literatuur zijn voor Rümke met elkaar verbonden door hun gemeenschappelijke doel: het begrijpen van de menselijke psyche. Zijn wetenschappelijke visie en zijn literaire belangstelling zijn dusdanig met elkaar verweven dat het voor een compleet beeld van het werk van Rümke noodzakelijk is om ook aandacht te besteden aan de literaire kant van zijn werk. Juist in de literaire belangstelling van Rümke komen zijn twee centrale stellingen – het belang van de klinische praktijk en de grenzen van de psychiatrie – zeer duidelijk naar voren en het is dan ook onjuist om deze literaire belangstelling bij de bespreking van Rümke's werk achterwege te laten.

Hoewel voor veel van zijn studenten Rümke meer een inspirator was dan een leermeester en zijn ideeën over de psychiatrie geen diepgaande invloed hebben gehad⁶⁸, behandelt hij met zijn centrale stellingen twee fundamentele thema's. Doordat Rümke het zwaartepunt van de psychiatrie plaatst in de kliniek benadrukt hij keer op keer dat we binnen de psychiatrie met mensen van doen hebben en dat het aan de psychiater is om de patiënt op een zo volwaardige mogelijke manier te benaderen. In onze tijd waarin psychiaters regelmatig vooral als pillendokters lijken te functioneren is dit ook nu nog een waardevolle boodschap.

Daarnaast gaat Rümke in op een belangrijk wetenschapsfilosofisch punt. Wanneer hij stelt dat er altijd iets aan wetenschappelijke begrippen lijkt te ontsnappen, stelt Rümke in essentie de grenzen van ons wetenschappelijk kennen überhaupt centraal. Net zoals de Duitse filosoof en psychiater Karl Jaspers, aan wie Rümke de fenomenologische methode ontleende, meent dat de existentiële filosofie en de religie wellicht de grenzen van het wetenschappelijk onkenbare kunnen overschrijden, ziet Rümke deze taak vooral weggelegd voor de belletrische literatuur.⁶⁹ Waar wetenschap en literatuur hetzelfde doel dienen – in Rümke's geval het begrijpen van de mens – zijn wetenschapper en dichter onlosmakelijk met elkaar verbonden.

67 Rümke, *Op de drempel* (n. 59) 17.

68 Van Belzen, *Zicht op synthese?* (n. 12) 48.

69 M.W. Hengeveld, 'De psychopathologie van Karl Jaspers: toen en nu', *Tijdschrift voor psychiatrie* 48 (2006) 11 835-842.

SUMMARY

As a clinician beyond the boundaries of psychiatry. The congeniality of literature and psychiatry in the work of psychiatrist H.C. Rümke (1893-1967)

One of the most important Dutch psychiatrists in the interwar period was H.C. Rümke (1893-1967). With his eclectic interest in psychiatric approaches such as both psychoanalysis and phenomenology, Rümke is most well known for his remarkable diagnostic and therapeutic skills. The life and work of Rümke has been studied in detail, most notably by the Dutch historian Jacob Van Belzen. Despite this extensive research, in this paper it is stated that a relevant aspect of Rümke's work has been largely disregarded – namely his profound interest in and use of poetry and literature. Not only did Rümke write poems himself under the pseudonym of H. Cornelius, in his scholarly work he frequently refers to fictional literature and at the end of his career he wrote a comprehensive analysis of Frederik van Eeden's novel *Van de Koele Meeren des Doods*.

For the eclectic clinician Rümke literature and poetry are a source of knowledge to gain insight into the human psyche. Furthermore, according to Rümke, often literature succeeds better at expressing the human condition than the science of psychiatry can. In this article it is argued that for a coherent interpretation of the life and work of Rümke this literal and poetic aspect of his work cannot be disregarded. It is precisely Rümke's profound interest in literature and poetry that reflects his two main theses about the science of psychiatry. These are on the one hand the centrality of clinical practice and on the other hand the boundaries of psychiatry. As a clinical practitioner Rümke's aim was to be able to understand the suffering of the patient – literature and poetry could help him do that. Rümke's use of literature and poetry can be understood by taking into account the context of the clinic, but the intertwinement between psychiatry, literature and poetry in Rümke's work also reflects a broader issue. Namely that the science of psychiatry is not omnipotent and that sometimes the arts are better equipped to grasp the human condition.